

УДК 657.631.6:006.83
340.137(4-672EU)
Прегледни рад

др Савка
ВУЧКОВИЋ

МИЛУТИНОВИЋ*

Нови модел ревизорског извештаја посматран кроз призму измењених међународних стандарда ревизије и регулативе ЕУ

Резиме

Екстерна ревизија значајно доприноси обезбеђивању кредибилитета финансијских извештаја и очувању поверења инвеститора у њих, али ипак очекивања корисника финансијских извештаја у вези са дометом екстерне ревизије континуирано превазилазе користи које им ревизија пружа. Проблем јаз у очекивањима нарочито је заоштрен после низа корпоративних скандала и последње финансијске кризе, те је радикалније реаговање професије, али и регулатора, било неопходно. Као једно од кључних подручја промена намеће се извештавање ревизора. Досадашња форма ревизорског извештаја дуго је сматрана неприкосновеном због изражене концизности и употребе стандардизованих исказа, који не остављају простор за нејасноће и другачија тумачења. Ипак, ревизорски извештај као такав није довољно транспарентан и лишен је информација које би екстерним стејкхолдерима омогућиле бољи увид у процес и исходе ревизије. Информационо обогаћивање ревизорског извештаја виђено је као значајан искорак у правцу бољег задовољавања потреба корисника извештаја. Интенција ка унапређењу ревизорског извештаја добила је јак замах, па су сада измењене форма и садржина ревизорског извештаја, захтеване како Међународним стандардима ревизије, тако и регулативом ЕУ (Directive 2014/56/EU). У овом раду анализиране су промене које доноси нови модел извештавања, при чему је фокус на сагледавању како њихове оправданости, тако и изазова у њиховој примени који се очекују, а који би могли да умање жељене исходе. Иако је у глобалним оквирима примена нове праксе извештавања тек почела, одређена искуства већ постоје, те је њихово разматрање у овом раду извршено са циљем извлачења поука за наше окружење, при чему обавеза коришћења унапређене форме ревизорског извештаја тек предстоји.

Кључне речи: ревизорски извештај, јаз у очекивањима, Међународни стандарди ревизије, регулатива ЕУ, кључна питања ревизије, транспарентност.

---

*) Доцент, Економски факултет Универзитета у Београду, saska@ekof.bg.ac.rs
Примљено: 25.4.2018. Прихваћено: 11.05.2018.

Увод

У глобалним оквирима екстерна ревизија финансијских извештаја данас је неизоставан елемент система финансијског извештавања, без којег се не може постићи жељени ниво поверења у финансијске извештаје који је кључан за смањење информационог ризика инвеститора и ефикасно функционисање тржишта капитала. Да би екстерна ревизија могла да испуни своју улогу и обезбеди разумно уверавање у истинитост и објективност финансијских извештаја, она почива на захтевном и комплексном процесу прикупљања и оцене доказа. Овај процес добија сажети израз у ревизорском извештају као финалном производу ревизије, али и једином резултату ревизије који се јавно публикује. Сва комуникација у вези са обављеном ревизијом од стране екстерних ревизора ка јавности одвија се искључиво путем ревизорског извештаја. Имајући у виду да је јавност најважнији корисник услуге екстерне ревизије, јасан је значај информационог садржаја ревизорског извештаја, али и његове форме, како би се постигла што боља апсорпција презентованих информација.

Важност ревизорског извештаја препознала је професија, те је изглед ревизорског извештаја прописан професионалним стандардима и био је предмет не малог броја измена, увек са циљем постизања одређених побољшања. Ипак, последњих деценија модел ревизорског извештаја суштински се базира на истом приступу фаворизовања релативно кратког стандардизованог извештаја. Овај приступ истиче примарну сврху ревизије, која се огледа у давању уверавања о финансијским извештајима. Ревизорско мишљење чини кључни део извештаја и допуњава се ограниченим сетом информација, преваходно усмереним на сузбијање неразумевања ревизије од стране корисника финансијских извештаја у вези са природом саме ревизије, као и одговорности ревизора и менаџмента. На овај начин избегава се претрпаност извештаја и постиже фокусирање на исход ревизије. При томе, важна одлика овог приступа је употреба стандардизоване форме и језика, чиме се обезбеђује упоредивост ревизорских извештаја и елиминишу потенцијалне нејасноће и недоумице, те другачија тумачења информација презентованих у извештају.

Иако је овакав модел извештавања дуго био прихваћен као задовољавајући, у последњој деценији покренуло се питање његове даље релевантности. Овоме је нарочито допринела последња финансијска криза, у којој су испољени бројни пропусти екстерних ревизора, те интензивирани захтеви за променама. Иницијативе су усмерене на подизање квалитета ревизије, уз унапређење ревизорског извештаја. У вези са ревизорским извештајем, очекивања јавности кретала су се претежно у правцу већег информационог садржаја, који би ревизори требало да обезбеде, како би помогли процес доношења одлука на основу финансијских извештаја. Пружање спецификованог увида у појединачне ревизије, кроз истицање питања која су била од кључног значаја у спровођењу тих ревизија перципирано је као корисно за боље разумевање саме ревизије, као и ревидираних финансијских извештаја. То је, међутим, значило радикалну промену модела извештавања, јер је подразумевало прелазак са стандардизованог извештаја на извештај „скројен” у складу са специфичностима појединачних ревизија. Поред овога, требало је подићи транспарентност извештаја на виши ниво и у другим аспектима.

Неминовност реформе ревизорског извештавања прихваћена је глобално, па су готово упоредо у многим земљама, али и на међународном нивоу,

текли процеси унапређења ревизорског извештаја. У 2015. години Одбор за Међународне стандарде ревизије и уверавања (*International Auditing and Assurance Standards Board* – IAASB) усвојио је нове стандарде ревизије у вези са ревизорским извештајем. Нешто раније нови модел извештавања усвојен је у Великој Британији, док је у САД у 2017. години донет стандард који ће се имплементирати постепено у неколико наредних година. У Европској унији такође се поставило питање адекватности ревизорског извештаја, тако да су у оквиру нове легислативе за ревизију, усвојене у 2014. години, уведене измене ревизорског извештаја које воде ка екстензивној и транспарентнијој верзији. Не постоји потпуна усаглашеност између поменутих нових регулатива, али правци промена се у великој мери подударају и воде значајној промени у односу на постојећу праксу извештавања, нарочито у делу повећања садржаја ревизорског извештаја путем комуницирања кључних питања ревизије.

Имплементација новог модела почела је од скоро, или тек предстоји у неким јурисдикцијама, укључујући Србију, тако да се још увек не може дати валидна оцена његове вредности за кориснике. Претходна искуства у вези са побољшањима ревизорског извештаја показала су да она не остваре увек своју мисију, тако да и сада постоји бојазан да измене ревизорског извештаја, саме по себи, неће моћи да умање неразумна очекивања јавности од ревизора, а јаз у информацијама неће бити превазиђен уколико се ревизори буду суздржавали од транспарентне комуникације критичних питања или је буду спроводили стандардизованим, те стога и не претерано информативним речником. Са друге стране, примећује се и опасност од неадекватног тумачења нестандардизованог садржаја у ревизорском извештају међу корисницима.

Разумевање и промовисање основних идеја новог приступа је од кључне важности како би сви у процесу финансијског извештавања и ревизије деловали афирмативно и допринели унапређењу стварне вредности ревизорског извештаја. Изазови конципирања нових ревизорских извештаја нису мали. Уместо досадашњег „истог“ извештаја ревизори би требало да саставе извештај који одражава конкретан ревизорски ангажман. Избор кључних питања, а потом и њихова комуникација, представљају веома сложене захтеве који се постављају пред ревизоре, а сигурно ће укључити и напорне дискусије са менаџментом и лицима одговорним за корпоративно управљање. Анализа до сада објављених извештаја према новом моделу веома је корисна у процесу развоја нове праксе извештавања, нарочито за ревизоре у јурисдикцијама где примена новог модела још није почела, као што је случај са Србијом. Ипак, ова анализа не треба да буде некритичка, већ да као циљ постави усвајање најбољих примера. Може се очекивати да ће перцепције корисника ревизорског извештаја о квалитету обављене ревизије бити под утицајем квалитета извештаја који их прати.

1. Неопходност промена модела ревизорског извештаја

Анализа еволуције ревизорског извештаја показује да су измене форме и садржаја извештаја биле бројне и да је професија улагала значајне напоре како би у датим историјским околностима што боље осмислила извештај и учинила га адекватнијим за информисање инвеститора и других корисника финансијских извештаја о обављеној ревизији. Пре стандардизације извештаја од стране професије, праксе ревизорског извештавања биле су знатно различите. Није било неуобичајено да се извештаји свде на једну реч - "цер-

тификовани” или реченицу: ”Потврђујемо (цертификујемо) да је горњи извештај коректан”, али са друге стране постоје и примери опсежних извештаја, који су садржали детаљне информације о коришћеним ревизијским процедурама, као и коментаре ревизора о адекватности рачуноводствених политика клијента (Jamal and Sunder, 2013).

Са растом значаја ревизије расла је и потреба за униформним приступом изради ревизорског извештаја и усаглашавањем коришћене терминологије. Почетком XX века САД су преузеле од Велике Британије примат у развоју ревизије, те су и прве препоруке у вези са ревизорским извештајем крајем 20-тих година XX века у САД. После краха берзе 1929. године уследило је увођење обавезне ревизије за листиране компаније, те и прва стандардизација ревизорских извештаја. Стандардна форма ревизорског извештаја тог времена подразумевала је два пасуса, при чему су се у првом наводили извештаји који су били предмет ревизије и укратко описивала природа ревизије, док се у другом пасусу давало мишљење (Olson and Wootton, 1991, p. 95).

Већ тада је постало јасно да речи у извештају морају да буду пажљиво биране како би се пренела одговарајућа порука о ревизији корисницима извештаја. Тако је, на пример, закључено да реч „цертификовати” не треба да се користи уз ревизију, јер упућује на већи, тј. апсолутни ниво уверења о финансијским извештајима, који ревизори нису у могућности да дају (Church, Davis and McCracken, 2008, p. 73). Такође, оцењено је као неодговарајуће да ревизори дају мишљење о „тачности” финансијских извештаја, него да ли „приказују истинито и објективно позицију компаније...”, што упућује на одсуство прецизног мерења и употребу просуђивања при састављању финансијских извештаја. Није било једноставно ни описати ревизију у само неколико реченица предвиђених за то у ревизорском извештају, те је вршено неколико измена у овом делу извештаја, док развој стандарда ревизије није омогућио да се ревизори позову у свом извештају да су ревизију обавили „у складу са општеприхваћеним стандардима ревизије”.

Ова кратка и стандардизована форма извештаја у два пасуса функционисала је више од пет деценија. Међутим, седамдесетих година XX века низ корпоративних превара неоткривених од стране ревизора уздрмао је поверење јавности у ревизију и актуелизовао питање одговорности ревизора. Показало се да очекивања јавности значајно превазилазе оно што ревизори сматрају да могу и треба да пруже. Ова разлика у перцепцији ревизора и корисника извештаја у вези са перформансама које се очекују од ревизора названа је *јазом у очекивањима*. Овај термин је у ревизијску литературу увео Liggio у 1974. години.

Према извештају, који је 1978. године објавила стручна комисија Америчког института овлашћених јавних рачуновођа (позната као Коенова комисија, по свом председавајућем), геп у очекивањима био је веома присутан у САД, чему је доприносила и неадекватност ревизорског извештаја: „... Многи корисници не разумеју улогу и одговорност ревизора, а садашњи ревизорски извештај само доприноси конфузији. Корисници нису свесни ограничења ревизије и није им јасна разлика у одговорностима менаџмента и ревизора.” (*Commission on Auditor's Responsibilities*, 1978). Имајући у виду да геп у очекивањима поткопава кредибилитет ревизије, реакција професије је била неопходна.

Намера превазилажења јаза у очекивањима довела је до усвајања проширеног модела ревизорског извештаја, који је укључивао низ објашњења намењених корисницима. Истакнут је циљ ревизије и ниво уверавања који ревизи-

ја пружа, осветљен је боље процес ревизије и експлицитно је наведена одговорност менаџмента за финансијске извештаје, а ревизора за изражавање мишљења о финансијским извештајима. Идеал кратког и концизног извештаја није напуштен, али је ова верзија извештаја с краја осамдесетих година XX века ипак била значајно обогаћена информацијама. Многи важни термини који карактеришу и данашњи извештај, попут материјалности и разумног уверавања, постали су обавезни део ревизорског извештаја. Било је нужно истаћи да ревизија није намењена откривању нематеријалних погрешних исказа, као и да је ограничена на пружање разумног уверавања о финансијским извештајима. На основу текста извештаја може се закључити да извођење ревизије укључује просуђивање, што је такође било важно за разумевање ревизорског рада од стране корисника. Значајну новину у извештају представљала је и промена назива извештаја, уношењем одлике независности за ревизоре, па се извештај сада звао *Извештај независног ревизора*.

До овог времена ревизија је постала обавезан део финансијског извештавања у великом броју земаља, а интензитет глобализације утицао је на потребу за хармонизацијом у праксама ревизије, укључујући и ревизорско извештавање. У те сврхе Међународна федерација рачуновођа (IFAC) основала је Комитет за међународну праксу ревизије¹, који је почео да објављује Међународне смернице за ревизију. Прва смерница која се односила на ревизорски извештај издата је 1983. године са циљем побољшања униформности у форми и садржини ревизорског извештаја, а како би се корисницима извештаја олакшало његово разумевање (Gangolly et. al, 2002). Уследило је неколико измена ове смернице, пре него што је кодификована као Међународни стандард ревизије 700 (ISA 700), 1994. године. Те године је комплетиран и објављен први кодификовани сет Међународних стандарда ревизије. Ревизорски извештај према ISA 700 био је усаглашен са америчким моделом. Наиме, прихваћена је продужена форма од три пасуса: уводног пасуса, пасуса делокруга и пасуса са мишљењем, а усвојени су и исти фразеологизми (Pucheta & Fakhfakh, 2005). Wallag (1993, p. 576) указује да би ова сличност у стандардима могла да буде последица доминације великих ревизорских фирми у свим релевантним телима за доношење стандарда.

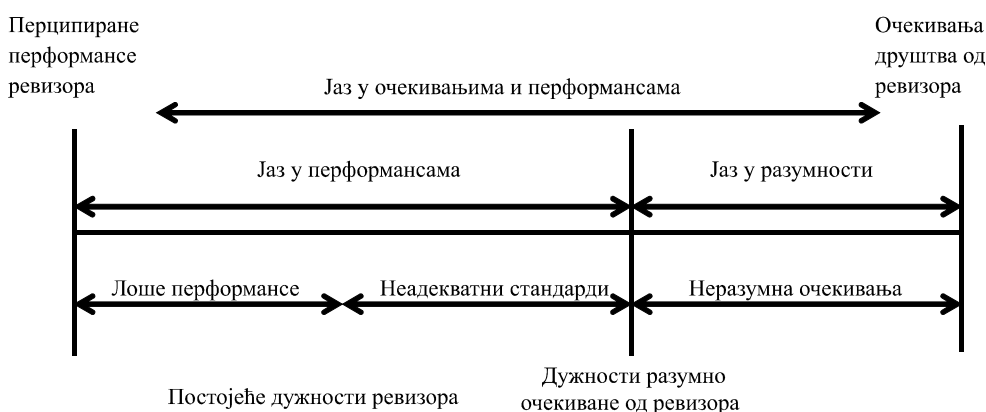
Показало се да проширена верзија ревизорског извештаја ипак није успела да отклони јаз у очекивањима, тако да је професија поново у првој деценији XX века била принуђена да мења ревизорски извештај. Веће измене извештаја према ISA 700 заживеле су после 2006. године и подразумевале су уношење додатног информационог садржаја у извештај. Као и раније, фокус у проширењу извештаја био је на бољем објашњењу процеса ревизије, као и још јаснијем разграничењу одговорности менаџмента и ревизора, пре него на прослеђивању нових информација, на пример оних специфичних за конкретан ревизијски ангажман. У овој форми извештаја истакнуто је да ревизија почива на приступу базираном на оцени ризика материјално значајних погрешних исказа, као и да ревизори разматрају интерне контроле али не са циљем давања мишљења о њиховој ефективности. Експлицитно је наведено да је менаџмент одговоран за интерне контроле релевантне за финансијско извештавање.

1) Овај Комитет је у 2002. години преименован у IAASB (The International Auditing and Assurance Standards Board – Међународни одбор за стандарде ревизије и уверавања).

Међутим, критике на рачун ревизорског извештаја нису јењавале. Многа истраживања су показала да се путем ревизорског извештаја не пружају жељене информације корисницима извештаја. У САД је истраживачка студија, спроведена 2011. године, ради информисања Одбора за доношење стандарда ревизије о перцепцијама инвеститора у вези са ревизорским извештајем, показала да 45% испитаника не сматра да извештај садржи вредне информације. Још алармантнији податак је да чак 91% испитаника практично не чита ревизорски извештај, односно 73% тек га „прелети” погледом, тражећи евентуалну модификацију, док 18% не види никакву корист од извештаја (Carcello, 2012). Институт сертификованих финансијских аналитичара је при истраживању мишљења својих чланова 2011. године утврдио да преко половине испитаника сматра да ревизорски извештај треба да садржи специфичније информације о начину на који су ревизори дошли до својих закључака (CFA Institut, 2011). У документу објављеном од стране Института сертификованих рачуновођа Енглеске и Велса наводи се да је ревизорски извештај превише „клише и стандардизован” и истичу се очекивања стејкхолдера да им се комуницирају кључна питања ревизије, која су до тада била на располагању само лицима одговорним за корпоративно управљање (ICAEW, 2007).

Да би ревизорски извештај могао уопште да се сматра корисним, кључно је да се „чита и разуме” (Porter, 2003, p. 389). Ревизорска професија се дуго фокусирала на разумевање извештаја, док је потенцијал информисања који би ревизорски извештај учинио веома занимљивим штивом за читање корисницима финансијских извештаја био занемарен. За целовиту анализу недостатака ревизорског извештаја погодна је дефиниција јаз у очекивањима, коју је развила Портерова (Porter, 1993, p. 2). Она је указала да јаз у очекивањима треба посматрати из шире перспективе, уважавајући чињеницу да очекивања јавности могу бити претерана и неразумна, али и да перформансе ревизора могу бити испод нивоа који би било разумно очекивати да се достигне, као и испод постојећег нивоа дефинисаног текућом регулативом. У том смислу, као што је илустровано на Слици 1, јаз у очекивањима може потицати од неразумних очекивања јавности (јаз разумности) и од неодговарајућих перформанси ревизора (јаз перформанси).

Слика 1 - Јаз у очекивањима

Извор: Porter (1993, p. 2)

Бројна истраживања показала су да сет неразумних очекивања може бити велики, па тако корисници могу да очекују од ревизора да буду у стању да провере сваку трансакцију, открију сваку грешку, превару и сл. Са друге стране, постоје очекивања која се могу окарактерисати као разумна, али која превазилазе постојеће дужности ревизора. Та разлика између разумних очекивања и постојећих дужности ревизора представља део јаза перформанси и последица је неодговарајуће професионалне регулативе. Други део јаза перформанси настаје због пропуста у извођењу ревизије, што доприноси раду ревизора на нивоу нижем од нивоа који се захтева стандардима.

Разлагање јаза у очекивањима на саставне компоненте кључно је за проналажење начина на које ће се он ефективно редуковати. Различите компоненте треба решавати на различите начине. У контексту ревизорског извештаја досадашњи фокус био је на јазу разумности, те су измене извештаја биле усмерене ка елиминацији неразумних очекивања. Нови модел ревизорског извештаја је амбициозније осмишљен и фокусира се у одређеној мери на сваку од компоненти јаза.

Испитивање перцепција корисника извештаја указало је на то да неразумна очекивања нису отклоњена постојећим објашњењима у извештају. Gold и други (2012, р. 301) су утврдили да уношење обимнијих објашњења у ревизорски извештај у 2006. години није довело до елиминације, па чак ни до редуције геп у очекивањима у вези са одговорношћу ревизора. Gray et al. (2011, р. 662) су закључили да корисници и даље често погрешно тумаче устале термине у ревизорском извештају, на пример „разумно уверавање” и „материјалност”. У нови извештај укључена су додатна објашњења која би требало да допринесу бољем разумевању ревизије међу корисницима. Међутим, кључна промена у ревизорском извештају последица је деловања професије на геп у перформансама, тако што се тежи достизању разумних, а до сада незадовољених очекивања корисника извештаја у вези са информацијом које би им ревизори могли, поред давања мишљења, да пружи у ревизорском извештају. Изменом Стандарда у вези са ревизорским извештавањем омогућен је овај искорак. ISA 700 уводи захтев за извештавање о кључним питањима ревизије, која се детаљније обрађују у новом ISA 701. Очекује се ће измене ревизорског извештаја довести и до побољшања квалитета ревизије.

2. *Радикална промена извештаја: кључна питања ревизије*

Председавајући IAASB-а оценио је нови модел извештаја као „почетак нове ере” (Schilder, 2013). Комуникациони потенцијал ревизорског извештаја значајно је увећан и не своди се више на ревизорско мишљење, које је информација од критичне важности, али не и једино о чему ревизори могу да обавесте кориснике финансијских извештаја. Додатним информисањем ревизори би могли у већој мери да смање информациони ризик корисника финансијских извештаја. Постоји очигледна информациона асиметрија између ревизора и корисника њихових извештаја. Humphrey и остали (2009, р. 819) су истакли да је до сада веома мали део рада ревизора био видљив у ревизорском извештају, те да извештај „пун уопштених стандардизованих изјава о улози и ограничењима ревизије” не може бити од посебне користи. Немодификовани

извештаји се практично нису разликовали од једне до друге компаније, иако су изазови у финансијском извештавању и ревизији били веома различити. Бројне студије перцепција корисника (Gray et al., 2011; CFA Institut, 2011), потврдиле су њихова очекивања да ревизорски извештаји убудуће садрже информације специфичне за ревизију финансијских извештаја појединих компанија.

Радикалан раскид са досадашњом праксом стандардизације и увођење субјективних садржаја представљало је велику новину, која је подразумевала да се најпре идентификују садржаји који ће бити прослеђени корисницима, а потом и начин њихове комуникације. Фокусирање на потребе корисника указало је да они од ревизора очекују да им олакшају сналажење у све сложенијим финансијским извештајима и разумевање истих (IAASB, 2012, 5). Интенција није била да ревизори обелодањују нове информације о ентитету, јер би сва потребна обелодањивања о ентитету требало да представљају извештајну одговорност менаџмента и лица одговорних за корпоративно управљање. Ипак, ревизори могу да обелодане питања која су била од највећег значаја у ревизији финансијских извештаја – кључна питања ревизије, на пример одређене рачуноводствене процене које укључују значајан ниво неизвесности, а то ће сигурно бацити јаче светло на овај део финансијских извештаја и тако помоћи корисницима да им не промакне важне информације. Sirois et al. (2018, p. 8) указују да су данас корисници финансијских извештаја суочени са превише информација и да „услед обимних обелодањивања могу пропустити релевантне и фокусирати се на ирелевантне делове финансијских извештаја”, те су у том контексту кључна питања ревизије корисна као сигнал који ће привући пажњу корисницима на одређене делове финансијских извештаја. То, ипак, не подразумева да ће ревизори комуницирати у оквиру кључних питања сва питања која могу да буду од значаја за кориснике финансијских извештаја и стога ревизорски извештај није замена за читање финансијских извештаја. Ревизори кроз призму свог посла издвајају кључна питања, а логично је очекивати да прослеђивање питања која највише заокупљају пажњу ревизорима допринесе бољем разумевању спроведене ревизије, као и ревидираних финансијских извештаја.

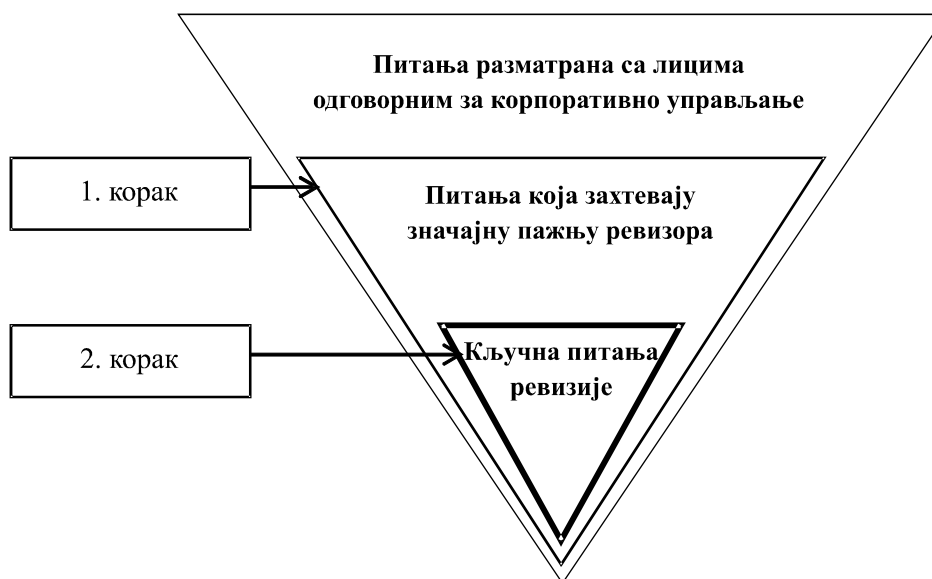
Ревизори треба да изврше избор кључних питања ревизије. При томе, није пожељно да број кључних питања буде превелики, јер би то смањило ефикасност наглашавања одређених питања. Неопходно је просуђивање ревизора о релативној важности појединих питања како би се сузила листа на она која се сматрају најзначајнијим. Иако бројност кључних питања треба да се одреди у контексту конкретног ангажмана и IAASB промовише овај приступ прилагођавања околностима, могло би се очекивати да се распон кључних питања креће од два до седам питања (Cordos, 2015, p. 133).

Ревизори већ имају развијену праксу комуницирања значајних налаза ревизије, али само интерно, лицима одговорним за корпоративно управљање, што представља и захтев из професионалне регулативе. Та комуникација може да буде веома интензивна, јер су лица одговорна за корпоративно управљање задужена за мониторинг финансијског извештавања и ревизије. Сигурно да комуникација са екстерним стејхолдерима не треба да буде тог обима, али се као логично намеће да њу чине питања изабрана из комуникације са лицима одговорним за корпоративно управљање. Међутим, није јед-

ноставно издвојити кључна питања ревизије, па су изазови практичне имплементације за ревизорске фирме били велики (ЕУ, 2013). Са циљем ефективног усмеравања ревизора у просуђивању о кључним питањима и ради обезбеђења конзистентности у просуђивању, IAASB је развио приступ у два корака, који је презентован на Слици 2, као и смернице за спровођење сваког од ових корака.

Слика 2 - Идентификација кључних питања ревизије

Прилагођено према: (IAASB, 2016)

У првом кораку ревизори треба да на основу питања која су разматрана лицима одговорним за корпоративно управљање издвоје питања којима су у датом ангажману посветили значајну пажњу. IAASB даје смернице за овај корак, тако што наводи подручја која ревизори треба да размотре у сврхе селекције питања (ISA 701, параграфи 9, A9-A30). Очекује се да размотре као потенцијална питања она где су оценили да је ризик настанка материјално значајних погрешних исказа већи, као и ризике који захтевају посебна разматрања (значајне ризике). Било које питање, које је захтевало значајно просуђивање менаџмента при извештавању, а потом и ревизора приликом његовог ревидирања, треба да буде узето у обзир приликом одабира. Догађаји и трансакције са значајним утицајем на финансијске извештаје могу такође да заокупе већу пажњу ревизора, нарочито када је реч о онима који су изван уобичајеног пословања клијента или су по нечему другом неуобичајени. По правилу, што је било изазовније за ревизора да прибави довољно одговарајућих доказа о неком питању, то је такво питање подобније да буде селектовано за други корак.

У другом кораку ревизор треба да издвоји из изабраног скупа питања која су захтевала његову значајну пажњу она питања која су била најзначајнија у датој ревизији. Врло је вероватно да ће то бити питања око којих је вођена најизазовнија и најинтензивнија комуникација са лицима одговорним за корпоративно управљање, а у ISA 701 унете су још неке додатне смернице за селек-

цију: важност односног питања за разумевање финансијских извештаја од стране корисника, потреба за специјализованим знањима или вештинама за ревизију тог питања, рачуноводствена политика одабрана у вези са тим питањем, нарочито ако одступа од оне коју користе ентитети из исте делатности и др. (ISA 701, A29).

Смернице су важне као оријентир у размишљању ревизора, а не као пука правила и оно што ће се на крају појавити у ревизорском извештају под насловом „кључна питања ревизије” базираће се на професионалном просуђивању ревизора. На овај начин постиже се флексибилност која треба да омогући већу релевантност ревизорског извештаја скројеног по мери конкретног ангажмана.

Комуницирање кључних питања ревизије подразумева да се најпре објасни због чега је дато питање важно из перспективе ревизора, а онда и како се ревизор бавио тим питањем. Објашњавање конкретног поступања ревизора представља велику новину у односу на раније само уопштено описивање процеса ревизије. Постојала је бојазан да ли се може на сажет начин и без употребе превише техничких термина објаснити шта је урађено. Ипак, ово је био начин да се корисницима финансијских извештаја и ревизије коначно откључа „црна кутија” ревизије и тиме побољша њихово разумевање ревизије, као и поверење у ревизију.

У опису кључног питања ревизије врши се и позивање на обелодањивање тог питања, које је садржано у финансијским извештајима. Разумно је очекивати да ће корисници читати ова обелодањивања како би дато питање целовито сагледали. Sirois и др. (2018) су у свом истраживању показали да корисници брже приступају деловима финансијских извештаја који су истакнути као кључна питања и посвећују им већу пажњу. То ће сигурно имати повратне ефекте на начин извештавања о овим питањима. Ако менаџмент и лица одговорна за корпоративно управљање знају да ће ова обелодањивања бити у фокусу, онда ће бити подстакнути да побољшају њихов квалитет. Такође, информисање о кључним питањима ревизије подстиче ревизоре на бољи квалитет, јер и њихов рад постаје транспарентнији.

У ревизорском извештају задржана је могућност да се унесе пасус скретања пажње, као и пасус осталих питања. Ово је у складу са намером да комуникативна вредност ревизорског извештаја буде што већа. Нека питања која по дефиницији не представљају кључна питања ревизије, јер на пример не окупирају значајну пажњу ревизора, такође могу да буду важна за кориснике. У том смислу пасус скретања пажње и пасус осталих питања могу и даље да се користе на исти начин, тј. за истицање питања која су од фундаменталног значаја за разумевање финансијских извештаја од стране корисника (пасус скретања пажње) или нису обелодањена, а релевантна су за разумевање ревизије, ревизорског извештаја или одговорности ревизора (пасус осталих питања). Ипак, ако се неко питање оцени као кључно питање, онда не треба да се нађе у оквиру ових пасуса, него у делу извештаја који је насловљен као кључна питања ревизије.

Иако уношење кључних питања ревизије у ревизорски извештај не подиже ниво уверавања који ревизори нуде, информативна вредност извештаја треба да буде већа. Међутим, ефекат подизања информативне вредности ће изостати ако ревизори прибегну стандардизацији комуницирања кључних питања. Gray et al.

(2011, p. 662) указују у својој студији на мишљење банкара и аналитичара да додати садржаји, колико год их буде, неће бити од користи ако постану клише. Срж унапређења је да се пружи специфични садржаји који одражавају конкретне ангажмане. Може се очекивати да сличности у кључним питањима постоје код ентитета у истој делатности, као и код истог ентитета из године у годину. То је оправдано док одговара стварним околностима, али ревизори увек треба да размишљају како да свој извештај учине што релевантнијим. Нови модел извештаја је за њих прилика да својим корисницима понуде већу вредност него раније и уклоне, колико је могуће, јаз у очекивањима.

Прве анализе искустава са моделом новог извештаја доступне су из Велике Британије, јер је тамо измена стандарда ревизорског извештавања извршена пре него што је IAASB усвојио и ревидирао своје стандарде. Иако постоје одређене разлике у британским у односу на међународне стандарде, нови информативни садржаји представљају најзначајнију промену и у једним и у другим стандардима. Кључна питања ревизије у великој мери се могу сматрати еквивалентом ризика материјално значајних погрешних исказа који се укључују у ревизорски извештај у складу са текућом верзијом ISA (UK and Ireland) (FRC, 2016, p. 7). Према извршеној анализи преко 150 ревизорских извештаја у првој години примене новог модела, уочено је да су ревизори успели да одговоре на постављене захтеве. Ипак, један од закључака био је да треба и даље да се ради на томе да извештавање о ризицима буде што специфичније за поједине ангажмане (FRC, 2015, p. 5). У 2016. години спроведена је још једна анализа - сада за другу годину примене новог модела извештаја, где је примећен значајан напредак у овом домену, те извештаји више одражавају специфичности ангажмана, а мање се користе уопштени описи. Анализа показује да је много већа пропорција ризика приказана на смисленији и транспарентнији начин - до 87% у односу на 61% у првој години. Интересантно је да се најчешће као кључна питања препознају: обезвређење гудвила (у 43% извештаја из узорка), опорезивање (43%), рачуноводствени третман прихода (42%) и обезвређења друге имовине (29%). Ово је и очекивано, јер је реч о рачуноводственим проценама. Број ризика о којима се извештавало кретао се у распону од 1 до 10 у првој и 1 до 8 у другој години. За највеће компаније просечан број објављених ризика је већи у односу на просечан број за све компаније у узорку, што се такође могло претпоставити, имајући у виду да је обично реч и о већој сложености извештавања (FRC, 2016).

Нови легислативни оквир за ревизију финансијских извештаја усвојен у ЕУ такође је претходио доношењу измена у Међународним стандардима ревизије. У 2014. години усвојене су Директива о ревизији, као и Регулатива која садржи специфичне захтеве за ревизије ентитета од јавног интереса (Regulation EU No 537/2014). Једна од главних реформи у ревизији односила се на унапређење ревизорског извештаја. Проширење извештаја обавезно је у ревизијама код ентитета од јавног интереса и треба да укључи опис кључних ризика материјално значајних погрешних исказа, укључујући оцењени ризик од криминалних радњи, као и сажети приказ одговора ревизора на ове ризике, а уколико је релевантно, ревизор може да укључи и најзначајнија разматрања у вези са тим ризицима (Regulation EU No 537/2014, Article 10, para. 2). Ово је на линији захтева Међународних стандарда ревизије, с тим што су кључна питања ревизије дефинисана шире. Са друге стране, после дуже дискусије, IAASB је извештавање о кључним питањима прописао као обавезно

само за листиране ентитете, а не за све ентитете од јавног интереса. При томе, препозната је важност тога да се пружи могућност ревизорима да обелодане кључна питања и код других ентитета, када просуде да је то потребно у датим околностима конкретног ангажмана (IAASB, 2012, р. 25).

Корисност кључних питања већ се потврђује у првим искуствима, али тек са одређене временске дистанце биће могуће да се поузданије процени колико је извештај сада релевантнији за кориснике. Иако су постојали противници новог модела извештаја, пре свега у редовима ревизора, као и оних који припремају финансијске извештаје, чини се да су ставови промењени, те да и једни и други траже шансу да свој рад путем промена више афирмишу. У свом истраживању PwC указује на то да менаџмент реагује добро на проширени извештај, да се више укључује у теме извештавања и ревизије, као и да постоји перцепција да се путем разматрања кључних питања ревизије афирмише и њихов рад на извештавању, јер су ревизори преиспитали њихова просуђивања и прихватили их (PwC, 2015, р. 9).

3. Друге промене у ревизорском извештају

Поред кључних питања ревизије, постоје и друге новине у ревизорском извештају које треба да допринесу повећању његове транспарентности. Неке од њих лако су прихваћене, док су друге биле предмет сложенијих разматрања. Једна од једноставнијих али ефективнијих промена је померање ревизорског мишљења на сам почетак извештаја. Овакво место за ревизорско мишљење је прикладније, јер мишљење представља критичан исход ревизијског ангажмана. Такође, у новој верзији извештаја пасус „основа за мишљење” прати и немодификовано мишљење, како би ревизори непосредно уз само мишљење навели стандарде у складу са којима је ревизија спроведена, као и сматрали да су ревизијски докази који су прибављени довољни и одговарајући да обезбеде основу за мишљење. Ове информације су раније биле саопштаване у пасусу који се односи на одговорности ревизора, али због блиске повезаности са мишљењем, релевантније је да буду на овом месту. У оквиру овог пасуса, због важности независности и етичког понашања ревизора, укључује се и изјава да су ревизори независни и да су испунили своју етичку одговорност у складу са референтним кодексом или другим изворима етичких захтева. Навођење извора јесте важна информација, јер обезбеђује транспарентан увид у скуп етичких принципа и правила којих ревизори морају да се придржавају. Ипак, ако су етички захтеви садржани у већем броју извора, текст би могао да буде оптерећен и непрегледан, те се сугерише навођење јурисдикције релевантних етичких захтева.

Једно од комплекснијих питања која је требало разрешити при конципирању новог модела извештаја било је извештавање ревизора о одрживости пословања ентитета чији финансијски извештаји су били предмет ревизије. Најрадикалнија, али сигурно најпожељнија опција из угла инвеститора, била је да ревизори пруже уверавање о одрживости предузећа у будућности. То би подразумевало значајно ширење традиционалних одговорности ревизора и имало би далекосежније последице по целу професију. Измене ревизорског извештаја биле су усмерене ка подизању информативног потенцијала извештаја унутар постојећих одговорности ревизора. Чак и навођење афирмативне изјаве - да су ревизори закључили да је употреба претпоставке сталности по-

словања од стране менаџмента прикладна и да нису на основу свог рада идентификовали материјалне неизвесности у вези са догађајима који могу бацити значајну сумњу на способност компаније да настави пословање у догледној будућности – чинило се неприкладним, јер би могло да наведе кориснике на погрешне закључке и последично увећа јаз у очекивањима. Унапређење ревизорског извештаја у овом домену ипак је постигнуто, на два начина. Прво, у случајевима где постоји материјална неизвесност у вези са сталношћу пословања и то је адекватно обелодањено у финансијским извештајима, ревизор има обавезу извештавања о овоме, у посебном делу ревизорског извештаја који ће бити насловљен „Материјална неизвесност у вези са сталношћу пословања”. Обавезно је и позивање на напомену у којој је ово питање обелодањено у финансијским извештајима. Друго, унето је експлицитно објашњење улоге и одговорности менаџмента са једне и ревизора са друге стране у вези са претпоставком сталности пословања. Овим путем корисници су добили одговарајући контекст у вези са претпоставком сталности пословања.

У новом моделу извештаја, као и у свим ранијим изменама, искоришћен је простор за унапређење описа процеса ревизије и одговорности ревизора, а све са циљем редуковања неразумних очекивања корисника. Ово унапређење је спроведено објашњењем одређених стручних термина, као што су материјалност и разумно уверавање, али и уношењем нових информација (на пример, о комуникацији са лицима одговорним за корпоративно управљање). Може се закључити да су сада у извештају потпуније обухваћене одговорности ревизора у вези са питањима од важности за кориснике. С обзиром на то да је овај део извештаја постао обиман, а при томе је стандардизован, дата је могућност да се највећи део описа одговорности измести из основног извештаја и укључи као прилог уз извештај или постави на веб-сајт ауторитативног тела, при чему ревизор треба да се у извештају приликом описа својих одговорности позове на дату локацију. На тај начин извештај постаје краћи и омогућава лакши фокус корисницима на кључне информације из извештаја, али овакви садржаји, колико год били стандардизовани, веома су важни за правилно разумевање ревизије. Новина је и да је део извештаја посвећен одговорностима менаџмента проширен уношењем одговорности и лица задужених за корпоративно управљање.

Име партнера задуженог за ангажман од сада је предмет обелодањивања у ревизорском извештају. Ова пракса је у неким земљама већ била установљена, али сада је то за ревизије код листираних ентитета обавезујући захтев, осим изузетно, ако би лична сигурност партнера могла да буде угрожена. У овом домену повећана је транспарентност ангажмана, а обелодањивање имена партнера могло би и да повећа осећај личне одговорности партнера и тако унапреди квалитет ревизије.

Промене у ревизорском извештају утичу и на форму и садржај извештаја. Приметно је да делови извештаја који садрже специфичне информације за ангажман добијају првенство, тако да ће, поред мишљења, у првом делу извештаја бити садржане информације о материјалној неизвесности у вези са сталношћу пословања и кључна питања ревизије. Опис одговорности менаџмента и лица одговорних за корпоративно управљање, као и ревизора, следи у другом делу извештаја.

Закључак

Нови модел ревизорског извештаја представља радикалан раскид са досадашњом праксом извештавања. Иако у њему остаје део стандардизованих садржаја, нови извештај треба да обезбеди корисницима увид у питања која су била најзначајнија при спровођењу конкретног ревизијског ангажмана. Прослеђивање кључних питања ревизије значајно подиже информативну вредност ревизорског извештаја за кориснике и омогућава им боље разумевање како ревизије, тако и ревидираних финансијских извештаја. Професија је уношењем захтева за разматрањем кључних питања циљно деловала на јаз у очекивањима, који је био резултат неиспуњених, а разумних очекивања корисника. Нови и ревидирани међународни стандарди ревизије који се односе на извештавање ревизора представљају велики искорак напред.

Измене ревизорског извештаја су бројне и не своде се само на прослеђивање кључних питања ревизије, него је искоришћен сваки уочени потенцијал унапређења, како у форми, тако и у садржини извештаја. Измењен је редослед информација у извештају, тако да релевантније информације избијају напред, а прво место припада мишљењу које ревизор даје. Садржај је богатији пре свега за додатна објашњења потребна за правилно разумевање и разграничење одговорности менаџмента и ревизора, а посебно у вези са претпоставком о сталности пословања. У случају постојања материјалне неизвесности у вези са сталношћу пословања предвиђа се посебан део извештаја за презентовање те информације. Постоје и друге измене, које заједно утичу на то да транспарентност извештаја буде већа него раније.

Противници овог модела истичу бројне препреке и ризике за његову примену. Повећање специфичности у извештавању може да води губитку упоредивости и конзистентности, а напуштање стандардизованог језика нејасноћама и неразумевању. Постојала је бојазан и како ће се изношење новог типа информација одразити на законске одговорности ревизора, као и колико ће се повећати трошкови конципирања оваквог типа извештаја. Комуницирање ревизора са менаџментом и лицима одговорним за корпоративно управљање такође се усложњава, јер могу се јавити отпори обелодањивању одређених информација у ревизорском извештају. Поред тога, практична имплементација нових захтева није се чинила једноставном.

Ипак, оцена је била да нови ревизорски извештај доноси нето користи, тако да је регулатива измењена. Нису само у Међународним стандардима ревизије прихваћене промене, него и у регулативи ЕУ, као и у другим националним стандардима ревизије. Нови модел је тек заживео, тако да су искуства ограничена, али неке анализе уливају оптимизам да је циљ постигнут, те да су корисници много задовољнији новим извештајем. Временски хоризонт за анализу још увек је кратак, па није могуће дати поузданије оцене, те сигурно треба пажљиво испратити нове извештаје у наредним годинама, како би се утврдило да ли се остварују ефекти по отклањање јаза у очекивањима.

Не треба ипак пренебрегнути да ревизорски извештај није свемогућ, те да само извештајем не могу да се постигну максимални резултати. Тако за отклањање неразумних очекивања нису довољна само објашњења у извештају, него треба користити и друга средства, као што је едукација корисника. За професију је важно да искористи овај моменат да промовише сопствену ко-

рисност и да се ангажује на продуковању што релевантнијих ревизорских извештаја. Приступ „копирај и пренеси” не би смео да се толерише, него уместо тога треба настојати да се извештај састави тако да одражава специфичности ангажмана и квалитет извршене ревизије.

Литература

Књиге

1. Porter, B., Simon, J., Hatherly D. (2003) *Principles of External Auditing*, Second Edition, John Wiley and Sons.

Чланци у часописима

2. Carcello, J. (2012) “What Do Investors Want From the Standard Auditor Report”, *The CPA Journal*, pp. 22-28.
3. Church, B., Davis, S., McCracken, S. (2008) “The Auditor’s Reporting Model: A Literature Overview and Research Synthesis”, *Accounting Horizons*, Vol. 22, No. 1, pp. 69–90.
4. Cordos, G. S., Ђилуп, М. Т. (2015) “Understanding Audit Reporting Changes: Introduction of Key Audit Matters”, *Accounting and Management Information Systems*, Vol. 14, No. 1, pp. 128-152.
5. Fakhfakh, M. and Pucheta-Mart rnez, M.C. (2007) “The measurement of compliance with ISA 700: the case of audit reports published by the international accounting firms in Tunisia”, *Journal of Human Resource Costing & Accounting*, Vol. 11, No. 1, pp. 4-29.
6. Gangolly, J.S., Hussein, M.E., Seow, G.S and Tam, K. (2002) “Harmonisation of the Auditor’s Report”, *International Journal of Accounting*, 37, pp. 327-346.
7. Gold, A., Gronewold, U., Pott, C. (2012) “The ISA 700 Auditor’s Report and the Audit Expectation Gap – Do Explanations Matter?”, *International Journal of Auditing*, Vol. 16, pp. 286-307.
8. Gray, G., Turner, J., Coram P., Mock T. (2011) “Perceptions and Misperceptions Regarding the Unqualified Auditor’s Report by Financial Statement Preparers, Users and Auditors”, *Accounting Horizons*, Vol. 25, No. 4, pp. 659-684.
9. Humphrey, C., Loft, A., Woods M. (2009) “The Global Audit Profession and the International Financial Architecture: Understanding Regulatory Relationships At a Time of Financial Crisis”, *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 34 (6/7), pp. 810–825.
10. Jamal, K., Sunder, S. (2013) “To change or not”, *CA Magazine*.
11. Liggio, D. (1974) “The Expectation Gap: The Accountant’s Waterloo”, *Journal of Contemporary Business*, Vol. 3, pp. 27-44.
12. Olson, S., Wootton, C. (1991) “Substance and Semantics in the Auditor’s Standard Report”, *Accounting Historians Journal* 18:2, pp. 85-111.
13. Sirois, L. P., Ђйдард, Ј., Bera, P. (2018) “The Informational Value of Key Audit Matters in the Auditor’s Report: Evidence from an Eye-tracking Study”, *Accounting Horizons*

14. Wallage, P. (1993) "International Audit: A study of audit approach in the Netherlands", *European Accounting Review*, Vol. 3, pp. 553-578.

Брошуре, публикације и прописи

15. CFA Institute (2011) "Usefulness of the Independent Auditor's Report": Survey to the CFA Institute Financial Reporting Survey Pool
16. „Commission on Auditor's Responsibilities" (1978) *Report, Conclusions, and Recommendations*, New York.
17. EY (2013) Comment Letter to IAASB on ED Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs)
18. FRC (2016) Extended auditor's reports: A further review of experience
19. FRC (2015) Extended auditor's reports: A review of experience in the first year
20. IAASB (2016) Determining and Communicating Key Audit Matters ("KAM")
21. IAASB (2012) Improving the Auditor's Report: Invitation to Comment
22. ICAEW (2007) Audit Quality Fundamentals - Auditor Reporting
23. PwC (2015) The Revolution in Audit Reports
24. Regulation (EU) No 537/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on specific requirements regarding statutory audit of public-interest entities and repealing Commission Decision 2005/909/EC, Official Journal of the European Union of 27 May 2014.

Интернет извори

25. Schilder, A. (2013) *The Evolving Role of Auditors and Auditor Reporting*, доступно на: <http://www.ifac.org/sites/default/files/news/files/Prof-Schilder-2013-CReCER-Speech-Auditor-Reporting.pdf> (15.04.2018).